

УДК 351

Синергетика глобалізації та державне управління

С.А. КВІТКА, Н.Ю. ЯЦЕНКО

Дніпропетровський регіональний інститут державного управління
Національної академії державного управління при Президентові України,
м. Дніпропетровськ, Україна, E-mail: skvitka@i.ua**Авторське резюме**

У статті розглядаються аспекти впливу глобалізації на функціонування та перспективи розвитку сучасних держав. Основою аналізу використовується теорія синергетики або, як її часто називають, теорія хаосу. Спочатку вона застосовувалась до природних явищ, але ось уже кілька десятиліть успішно використовуються для аналізу соціальних явищ і, зокрема, державного управління. Синергетика, що досліджує взаємопереходи порядку і хаосу в розвитку складноорганізованих систем, поєднується у статті з загальносвітовим процесом глобалізації. Погляд на розвиток суспільства з позицій проблеми порядку і хаосу в контексті глобалізації дозволяє по-новому розглянути такі питання, як зміна ролі держави та державного управління в еволюції соціальних структур.

Ключові слова: глобалізація, синергетика, державне управління, хаос, порядок, соціальні системи, демократичні інститути.

Synergetics of globalization and public administration

S.A. KVITKA, N.YU. YATSENKO

Dnepropetrovsk regional institute of public administration, the National
academy of public administration, office of the President of Ukraine,
Dnepropetrovsk, Ukraine, E-mail: skvitka@i.ua**Abstract**

This paper discusses aspects of the impact of globalization on the performance and prospects of the development of modern states. Based on the analysis using the theory of synergy or, as it is often called, chaos theory. Originally it was applied to natural phenomena, but, for several decades, have been used successfully for the analysis of social phenomena, and in particular public administration. Synergetic, exploring mutual order and chaos in the development of complex systems, combined with articles on a worldwide process of globalization. A look at the society from the standpoint of the problem of order and chaos in the context of globalization provides new addressed such issues as the changing role of the state and public administration in the evolution of social structures.

Keywords: globalization, synergetic, public administration, hoas, order, social systems, democratic institutions.

Постановка проблеми. У сучасному складному й багатовекторному світі, що глобалізується, як ніколи раніше постала проблема виявлення механізмів і факторів стійкості й стабільності національних держав та, навіть, суспільств взагалі. Контекстом рішення проблеми є необхідність освоювати зміст розвитку соціуму й адаптувати державне управління до його змін. У цьому аспекті, на наш погляд, найважливішою теоретичною й науково-практичною подією стала розробка

І.Пригожиним та І.Стенгерс нової наукової парадигми - синергетики, яка обґрунтувала умови та шляхи породження «порядку з хаосу», тим самим розкривши нове бачення фундаментальних основ існування не тільки природних, але й суспільних явищ [7, 8].

Аналіз досліджень і публікацій. В останні роки багато вчених при вивченні глобалізаційних процесів та їх впливу на роль та місце сучасних держав, широко використовують поняття й методи синер-

© С.А. Квітка, Н.Ю. Яценко 2014

гетики, що у західній літературі часто називають теорією хаосу й пов'язують із постмодернізмом. Синергетика все більше стає основою дослідження сучасних проблем державного управління у різних аспектах його розвитку [3,11,12,14]. Останнім часом соціосинергетичні підходи до змісту державного управління все частіше застосовують у своїх дослідженнях В.Авер'янов, В.Бакуменко, В.Князєв, О.Князєва, Ю.Комарова, С.Курдюмов, Н.Нижник, Л.Мельник, І.Олійченко, О.Панарін, С.Серьогін, Ю.Сурмін, І.Письменний, А.Чемерис, І.Черленяк та ін.

Мета дослідження. Практика глобалізації останніх років показує, що методи теорії хаосу вже використовуються конструкторами нового глобального миру для дезорганізації тих соціальних систем, які не відповідають їхнім вимогам. Політична історія початку ХХІ ст. сповна дає приклади виникнення суспільного хаосу в країнах, де державна влада була або здавалась монолітною та непохитною. Метою дослідження є аналіз використання методів синергетики у глобалізаційних процесах, що впливають на державне управління в усьому світі і в Україні зокрема.

Виклад основного матеріалу. Головна «небезпека» для синергетики полягає в тому, що її методи використовуються прихильниками глобалізації, тим самим дискредитуючи основні ідеї теорії хаосу. Так, наприклад, глобальна політика США зовні може отожднюватися з методологічними принципами синергетики. Дійсно, із синергетичної точки зору одним з основних підходів до рішення глобальних проблем є зміна імперативу: не силова політика, а пошук способів коєволюції складних соціальних і геополітичних систем. Між тим спроби силового рішення проблем, що постають перед сучасною цивілізацією в процесі формування глобального світу, несуть ряд небезпек, які стають більше очевидними з позиції синергетичного підходу до глобалізації. Як слушно відзначив О.Панарін, «тотальна дестабілізація - стратегічна постмодерністська гра агентів глобалізму, що самовпевнено вирішили керувати хаосом» [7].

У світі накопичено величезну кількість зброї, використання якої може привести до глобальної катастрофи. З іншого

боку глобальна реальність, що утворюється, складна, нестабільна й нелінійна. Глобальний світ для оптимального функціонування повинен бути відкритим і проблеми, які виникають у ньому, повинні вирішуватися з урахуванням того, що це складний, нестійкий, багаторівневий мир, у якому незначні, випадкові впливи на систему можуть привести до непередбачених, значних наслідків.

Це веде до зростання ролі діалогової культури в сучасному світі, здатної до розуміння інших культурних традицій і встановлення комунікативних відносин з тими, хто трактує процеси, що відбуваються, інакше ніж держави-світові лідери. Глобалізація як американізація суперечить подібній культурно-орієнтованій стратегічній установці, оскільки в економічно централізованій парадигмі відбувається генералізація влади в рамках транснаціональних корпорацій, які в більшості направляються зі США.

Спроба концентрації всієї влади в руках декількох транснаціональних компаній може привести до спрощення змісту державної влади, зменшенню можливості влади реагувати на процеси, що народжуються в системах, безпосередньо не пов'язаних із традиційними уявленнями про владу. Разом з тим прагнення і генералізація влади в руках однієї наддержави являє собою відповідь постіндустріального світу на виклики цивілізації, яка народжується у ХХІ ст. Видимим початком цього народження у свій час стали радикальні геополітичні трансформації, пов'язані з подіями 1989-1991 років, що призвели до руйнування сформованого світового порядку. Вони продовжились вже напочатку ХХІ ст. як прояви кризи нової глобальної системи і спроби зберегти її у будь-який спосіб.

Однак звернемо увагу, що з погляду теорії хаосу, порядок часто не менш небезпечний, ніж безладдя. Порядок буває агресивний, він прагне придушити будь-які прояви життя, різні інновації, які, по суті, є елементами хаосу. Такий порядок сліпий і самовпевнений. У такому порядку час як би зупиняється, будь-які якісні зміни припиняються, але тим самим створюються потенційні можливості виникнення елементів безладдя. Більше того, саме порядок виступає в остаточному підсумку причиною безладдя. Із цим пов'язані протиріччя, конфлікти, полі-

тичні кризи і революції, які супроводжують будь-який соціальний розвиток, у тому числі і в Україні.

У певному сенсі подібні процеси не аномалії, а природні моменти функціонування будь-якої соціальної системи. При цьому не можна забувати, що їх можна зм'якшити, передбачивши наступаючі соціальні трансформації або свідомо провокуючи контрольовані конфлікти і кризи, таким чином «випускаючи» пар. На жаль, в Україні у 2013 – 2014 роках така можливість була втрачена і ситуація увійшла в зону неконтрольованого хаосу. Так чи інакше із хаосу виросте новий порядок речей якого можуть бути предметом наукових дискусій щодо синергетики глобалізації та її впливу на нову структуру державної влади та місцевого самоврядування в Україні.

Існує поширена думка, що глобалізація, як гігантське розширення світової економіки, несе в собі великий конфліктний потенціал. Економічна глобалізація, особливо з огляду на надзвичайно нерівномірний розподіл економічних благ у світі, підвищену уразливість і невизначеність для багатьох суспільств, а також внутрішньо властивий їй виклик місцевій владі і демократичному контролю - рве на частини саму структуру державного управління та зв'язки між народами та спільнотами. Ці процеси цілком можуть викликати сильну відповідну реакцію. Тим самим глобалізація неминує веде до посилення напруженості у світі, породжує нові вогнища конфлікту. Оскільки провідну роль у глобалізації сучасного світу грають постіндустріальні демократичні країни, то глобалізація одночасно підриває віру другого та третього світів у демократичні інститути, які, до слова, давно знаходяться у кризі.

На початку ХХІ ст., коли західні демократичні інститути, засновані на ринку, індивідуалізмі і праві волі, зштовхнулися з фундаментальними проблемами, доводиться задуматися над тим, що соціальні інститути в західних країнах перебувають «вдалині від рівноваги», і тому варто зважати на те, що, можливо, вони вичерпали свої внутрішні можливості. Не забуваємо, що найбільший внесок у виникнення глобальної кризи, як кризи сучасної людини, внесли культурні традиції, засновані на праві і науковій

раціональності. Пануюче в сучасних західних суспільствах уявлення, відповідно до якого право - це насамперед інструмент здійснення політики, в остаточному підсумку саморуйнівне. Небезпека пов'язана із протиставленням права і моралі та абсолютизацією права. Ігнорування морального аспекту приводить до екзистенційної кризи. «Західна людина переживає в наші дні кризи цілісності - подібно тому, що переживають звичайно люди після п'ятдесятих, коли з найбільшою серйозністю і часто в паніці запитують себе, навіщо їм було дане життя і що їх чекає попереду. Тепер же це питання ми задаємо не тільки як індивіди, але й як нації і групи людей всередині націй» [4].

Тиражувати цивілізацію, що породжує такі проблеми, значить свідомо йти на додатковий ризик. «Додатковий», оскільки саме техногенна цивілізація вже породила такі широковідомі глобальні проблеми, як екологічна, енергетична та інші, і поставила майбутнє людства під велике питання. У такій ситуації глобалізація має бути природним процесом відбору всім світовим співтовариством тих ідей, принципів, ціннісних установок, які несуть у собі менше конфліктності, не підсилюють ризик а, навпаки, допомагають рішенням глобальних економічних та інших загальнопланетарних проблем. Глобалізація у формі, що намагаються подати її постіндустріальні країни Заходу, є прагненням утримати ситуацію під своїм контролем [2]. Ось чому, незважаючи на особисті розходження, всі сценарії, що розроблені західними футурологами, засновані на посиленні ролі постіндустріальних країн та неоліберальних принципах організації, що довели свою операційну ефективність у ХІХ-ХХ ст. Концептуальна уразливість подібної стратегії в тім, що саме вона привела до загальнопланетарної кризи людства, і тепер майбутнє залежить від того, чи зможуть постіндустріальні країни радикально змінити свою поведінку в світі і взяти реальну участь у вирішенні глобальних проблем [1].

Глобалізація складне і нестійке явище, тому саме закономірності теорії хаосу можуть допомогти при вивченні динаміки сучасних цивілізаційних процесів [5]. Оскільки глобалізація приводить

до ускладнення світу, країни і соціальні системи, залучені в цей процес, повинні адекватно реагувати на зовнішні фактори. При цьому складність зовнішнього середовища означає чисельність факторів, що впливають на функціонування різних соціальних організмів та систем державного управління. Складність включає також мінливість самих цих факторів. Глобалізація, збільшуючи кількість залучених у взаємодію суспільств, підсилює їхню взаємозалежність, особливо тих країн і народів, які використовують різноманітні технології, що отримують з інших країн.

З початком глобалізації різко змінилася кількість самодостатніх країн. Вже сьогодні важко назвати країну, що у тій або іншій мірі не залежала б від світової інформаційної, фінансової, економічної, технологічної систем. Подібна ситуація позначається як на економіці, так і на політичних рішеннях, на ролі державного управління взагалі. Так у сучасному світі виникло складне переплетення економічних і політичних процесів, що знаходить висвітлення в процесі глобалізації. Ще у XX ст. з появою та активізацією глобалізаційних процесів поступово підсилювалася взаємозалежність і взаємозумовленість економічних і політичних факторів. Виникла ситуація, в якій, той, хто володіє сучасними фінансовими, технологічними, науковими, інформаційними ресурсами, той встановлює правила і цілі глобалізації. Звідси й починаються проблеми. Можна вважати природним прагнення постіндустріальних країн визначати стратегічний напрямок сучасного розвитку людства, бажання отримати із сформованої ситуації максимум вигоди. Втім подібна трактовка ситуації є неприйнятною для більшості країн світу. Більше того, може бути поставлене і таке питання - наскільки обрана стратегія вигідна їм самим, тобто інтересам всієї глобальної цивілізації? Принциповий характер цього питання пов'язаний з впливом на всю планету таких глобальних проблем, як екологічна, демографічна, продуктова, збільшення розриву між «золотим мільярдом» та іншою частиною людства. Всі ці та інші глобальні проблеми відходять на інший план в умовах боротьби за лідерство в «глобальному світі», за перемогу у грі

на «великій шаховій дошці». Крім того, багато країн, складаючи або відмовляючись скласти ті або інші економічні угоди, змушені «оглядатися» на відношення світових транснаціональних компаній до подібних економічних угод. Для України ця практика, на великий жаль, уже входить у звичку. Ще однією особливістю глобального миру, що формується, крім складності й нелінійності, є його надзвичайна рухливість та взаємопов'язаність. Це надає сучасній глобальній системі ряд специфічних особливостей, оскільки незначні події в одній частині системи можуть викликати непередбачені наслідки в іншій [10].

Труднощі прогнозування поведінки подібної складної системи, що еволюціонує, у тім, що в ній нелегко розвести внутрішні й зовнішні фактори. Вони по-різному адаптуються до умов, що змінюються. Згідно з синергетичною концепцією, стійкість подібної системи залежить від її здатності розвиватися в обраному напрямку і режимі, незалежно від флуктуацій, що відбуваються всередині даної системи. При цьому стійкість не означає статичність. Стійка динамічна система є результатом сумарного взаємного погашення різноспрямованих сил, що дозволяють системі зберігати основні параметри розвитку [6,13]. Тому соціальні системи багаторівневі, рухливі й адаптивні до зовнішніх умов. Навіть якщо здається, що у державі та суспільстві «застій», насправді відбуваються складні латентні процеси, які свого часу призведуть до біфуркації.

І ще однією особливістю глобалізації з точки зору синергетики є те, що глобалізація призводить не тільки до універсалізації тих або інших наукових, технологічних, інформаційних моделей, але й універсалізації проблем, пов'язаних з досягненнями науки та техніки. Світ стає все більш складним і вразливим. Для значних катастроф, що впливають на весь світ, як виявилось, достатні незначні зусилля. Саме такими є закони поведення нелінійних систем, що складно еволюціонують. Це підвищує, з одного боку, уразливість сучасної цивілізації, підсилює вплив нелінійних факторів, а з іншого боку - підвищує відповідальність сучасного суспільства перед майбутнім.

Висновки. З одного боку глобалізація,

вписуючись у синергетичну парадигму, прагне підсилити тенденцію цивілізації до стійкості, оскільки збільшує число загальних цивілізаційних факторів, що піддаються керуванню і контролю. З іншого боку, вона призводить до зростання нестійкості системи, оскільки система ускладнюється, стає все більше динамічною і нелінійною. Цей, здавалося б, абстрактний висновок дозволяє зробити більш конкретні узагальнення, що мають відношення до функціонування незалежних держав, які включаються у глобальну синергетичну систему.

Йдеться про Європейський Союз до якого були прийняті сусіди України і до якого Українською державою зроблені рішучі кроки. Східна Європа стала (стає) частиною глобального світу і в повній відповідності із синергетичною парадигмою отримує від цього загальні цивілізаційні фактори розвитку. Разом з тим ці країни стають підконтрольні і керовані ззовні. Зростає порядок і зменшується ентропія у суспільному житті. Разом з тим розширення європейської системи веде до її ускладнення і виникнення сис-

темних проблем уже не національного, а наднаціонального змісту, які характеризуються ускладненням відносин цієї системи з аналогічними системами в інших частинах світу, де є свої держави-лідери навколо яких об'єднані сателіти.

У цих умовах роль держави та державного управління суспільством поступово зменшується і змінюється у класичному ліберальному напрямку, аж до моделі «державо-нічний сторож». Провідна роль в організації соціуму переходить до власників, керманців великого бізнесу, що саме і відбувається в Україні. Взагалі активну роль та ініціативу, як показали події в Україні, відіграють саме представники бізнесу, в тому числі малого і середнього. Упорядкування хаосу потребує певного часу, а нова соціальна структура в Україні природним шляхом виросте під впливом зовнішнього тиску глобалізаційних процесів. Це обов'язково потрібно враховувати у спробах побудувати нову синергетичну модель державного устрою, державного управління, визначити у структурі влади місце та роль місцевого самоврядування.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Анатомия кризисов / А.Д.Арманд, Д.И. Люри, В.В. Жерехин и др. - М.: Наука, 1999.
2. Бжезинский Збигнев. Великая шахматная доска (The Grand Chessboard) Пер с англ. О. Ю. Уральская. М.: Изд-во: Международные отношения, 2009. 280 с.
3. Буданов В. Г. Синергетика: мировоззрение, методология, наука / В. Г. Буданов // Экономические стратегии. – 2010. – № 5. – С. 48–57.
4. Гарольд Дж. Берман. Вера и закон: примирение права и религии М.: Ad Marginem, 1999.
5. Князева Е.Н., Курдюмов С.П. Законы эволюции и самоорганизации сложных систем. М., 1994.
6. Рюэль Д. Случайность и хаос. Ижевск: НИЦ «Регулярная и хаотическая динамика», 2001.
7. Пригожин И. Конец определенности. Время, хаос и новые законы природы. Ижевск. 1999.
8. Пригожин И., Стенгерс И. Порядок из хаоса. М.: Прогресс, 1986.
9. Сапронов М.В. Синергетический подход в исторических исследованиях: новые возможности и трудности применения // Общественные науки и современность, 2002, №4
10. Серьогін С. М., Письменний І. В. Застосування синергетичних підходів до оптимізації системи органів публічної влади : наук. розробка / за заг. ред. Т. О. Савостенко. - К. : НАДУ, 2008. - 52 с.
11. Синергетична парадигма економіки: світоглядна роль синергетики, економічні категорії в контексті синергетики, синергетика слабких сигналів, синергетика корпоративного управління, синергетика стійкості економічних систем, синергійна технологія реклами: монографія / [Ходаківський Є.І., Грабар І.Г., Цал-Цалко Ю.С., та ін.]; за ред. Є.І. Ходаківського. — Житомир : Рута, 2007. — 154с.
12. Панарин А.С. Искушение глобализмом. М.: Изд-во ЭКСМО-Пресс, 2002. – 416 с.
13. Управление риском: Риск. Устойчивое развитие. Синергетика. - М.: Наука, 2000.
14. Черленяк І.І. Синергетичні моделі оптимізації системи державного управління [Текст] : монографія / Черленяк І. І. ; Нац. акад. держ. упр. при Президентів України. - Ужгород : Ліра, 2010. - 654 с.

REFERENCES:

1. *Anatomiya krizisov (Anatomy crises)*. M.: Nauka, 1999.
2. *Bzhezinskiy Zbigneu. Velikaya shahmatnaya doska (The Grand Chessboard)*. M.: *Izd-vo: Mezhdunarodnyie otnosheniya*, 2009. 280 p.
3. *Budanov V. G. Sinergetika: mirovozzrenie, metodologiya, nauka (Synergetics: ideology, methodology, science)*. *Ekonomicheskie strategii*. 2010. № 5. P. 48–57.
4. *Garold Dzh. Berman. Vera i zakon: primirenje prava i religii (Faith and the Law: the reconciliation of law and religion)*. M.: *Ad Marginem*, 1999.
5. *Knyazeva E.N., Kurdyumov S.P. Zakonyi evolyutsii i samoorganizatsii slozhnykh sistem (Laws of evolution and self-organization of complex systems)*. M., 1994.
6. *Ryuel D. Sluchaynost i kaos. Izhevsk: NITs «Regulyarnaya i haoticheskaya dinamika» (Randomness and chaos)*. 2001.
7. *Prigozhin I. Konets opredelennosti. Vremya, kaos i novyye zakonyi prirody (End of certainty. Time, chaos and the new laws of nature)*. Izhevsk. 1999.
8. *Prigozhin I., Stengers I. Poryadok iz haosa (Order out of chaos)*. M.: *Progress*, 1986.
9. *Sapronov M.V. Sinergeticheskiy podhod v istoricheskikh issledovaniyakh: novyye vozmozhnosti i trudnosti primeneniya (Synergetic approach in historical research: new opportunities and difficulties of application)*. *Obshchestvennyie nauki i sovremennost*, 2002, №4
10. *Serohin S. M., Pysmennyy I. V. Zastosuvannya synerhetychnykh pidkhodiv do optymizatsii systemy orhaniv publichnoi vlady: nauk. rozrobka (The use of synergistic approaches to optimization of public system of government)*. K. : *NADU*, 2008. 52 p.
11. *Synerhetychna paradyhma ekonomiky: svitohliadna rol synerhetyky, ekonomichni katehori v konteksti synerhetyky, synerhetyka slabkykh syhnaliv, synerhetyka korporatyvnoho upravlinnia, synerhetyka stiikosti ekonomichnykh system, synerhiina tekhnolohiia reklamy: monohrafiia (Synergetic Paradigm economy: a world wide role of synergy and economic categories in the context of synergy, synergy weak signals, synergy of corporate governance, sustainability synergy of economic systems, synergistic technology advertising: monograph)*. Zhytomyr : *Ruta*, 2007. 154p.
12. *Panarin A.S. Iskushenie globalizmom (Temptation globalism)*. M.: *Izd-vo EKSMO-Press*, 2002. 416 p.
13. *Upravlenie riskom: Risk. Ustoychivoe razvitie. Sinergetika (Risk Management: Risk. Sustainable development. Synergetics)*. M.: *Nauka*, 2000.
14. *Cherleniak I.I. Synerhetychni modeli optymizatsii systemy derzhavnoho upravlinnia: monohrafiia (Synergetic models of optimization of the system of sovereign administration: monograph)*. Uzhhorod : *Lira*, 2010. 654 p.

Квітка Сергій Андрійович – кандидат філософських наук, доцент
Дніпропетровський регіональний інститут державного управління Національної академії державного управління при Президентові України
Адреса: 49044, м. Дніпропетровськ, вул. Гоголя, 29
E-mail: skvitka@i.ua

Kvitka Serhii Andriiovych – PhD in philosophy, associate professor
Dnepropetrovsk regional institute of public administration, the National academy of public administration, office of the President of Ukraine
Address: 29, Gogol Str., Dnipropetrovsk, 49044
E-mail: skvitka@i.ua

Яценко Наталя Юріївна – здобувач
Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара
Адреса: 49010, м. Дніпропетровськ, просп. Гагаріна, 72
E-mail: n.u.yatsenko@mail.ru

Yatsenko Natalia Yuriivna – applicant
The Oles Honchar Dnepropetrovsk national university
Address: 72, Gagarin Avenue, Dnipropetrovsk, 49010
E-mail: n.u.yatsenko@mail.ru